

Мария Спасова
Великотърновски университет
„Св. Св. Кирил и Методий”
spasovam@mail.ru

Data przesłania tekstu do redakcji: 04.01.2017
Data przyjęcia tekstu do druku: 13.07.2017

Неизвестен архаичен превод на слово 5 от *Лествицата* на Йоан Синайски в сръбски ръкопис от XIV век

ABSTRACT: Spasova Maria, *Neizvesten arhaičen prevod na slovo 5 ot Lestvicata na Joan Sinajski v srăbski răkopis ot XIV vek* (Unknown Archaic Translation of Sermon 5 from John of Sinaya's *Scala Paradisi*, in a Serbian Manuscript from the 14th Century). "Poznańskie Studia Slawistyczne" 14. Poznań 2018. Publishing House of the Poznań Society for the Advancement of the Arts and Sciences, pp. 221–248. ISSN 2084-3011.

The subject of this research is an unknown Slavic translation of Sermon 5 John of Sinaya's *Scala Paradisi* (*Lestvica*) in a Serbian Menaion and Triodion Panagyrice, rewritten from an old Bulgarian antigraph which has preserved the archaic grammatical traits of the prototranslation. In the sermon's text, forms of asigmatic aorist and first sigmatic aorist with a preserved "s" are being registered, as well as non-contrahered forms for imperfect, forms of past active I participle formed with suffix -ьш- from verbs with a base ending on -и-, possessive adjectives as a translation of the Greek genitive case for possession, usage of a local prepositionless, excessive prepositionless usage of ablative case, descriptive future with a preponderance of forms of хотѣти + infinitive, dual number forms, non-contrahered forms of complex (determinative) adjectives, etc. The translation of the sermon of the transcript in NHM24 includes rare lexemes that attribute it to the early translations of Cyril and Methodius. It demonstrates similarities to the Glagolitic translations of the hand-written cannon of 10th–11th century.

KEYWORDS: translation; variant; edit; version; grammatical archaism; innovation

Славянският превод на *Лествицата* от Йоан Синайски има сложна текстова история и продължителна традиция в ръкописната книжнина на южните и източните славяни¹. Първоначално заглавието на

¹ Библиографията от изследванията върху *Лествицата* до 2010 г. сравнително пълно е представена в справочни статии (Прохоров, 1989, 9–17; Буланин, Творогов, 2012, 250–253). През последните няколко години бяха публикувани сериозни проучвания върху славянския превод на *Лествицата*, за които ще стане въпрос по-нататък в изследването.

статията беше „Малко са завинаги изгубените славянски текстове – много са „заблудилите се“ във времето и пространството славянски текстове“. Точно такъв е и случаят с превода на пето слово (стъпало, стѣпень) от *Лествицата*, който се съдържа в сръбския ръкопис № 24 от средата на XIV в., съхраняван в Националния исторически музей в София (нататък НИМ24)².

Интересът към ръкопис НИМ24 е давнашен. До началото на XIX в. този ръкопис под № 3 е бил част от ръкописната сбирка на Охридската митрополия. През 1845 г. по време на знаменитото си пътешествие по Европейска Турция Виктор Григорович попада в Охридската митрополия на сръбския сборник № 3 и безпогрешно оценява значението му. Вероятно или не е пожелал, или не е успял да го придобие и затова откъсва от него 6 листа и ги отнася в Русия³. По-късно той лично предоставя тези 6 листа на В. Ягич, който издава по тях текста на апокрифното слово *Деяние на апостол Тома* (Jagić, 1873, 95–108). И до днес тази версия на превода е позната единствено по този препис. В края на XIX в. руският славист П. Лавров, след като проучва de visu съдържанието на ръкопис № 3 и езиковите особености на текстовете в него, пише следното: „В библиотеке Охридской митрополии в числе немногих уцелевших от древности рукописей большой интерес представляет сборник № 3 сербского письма, но списанный со старого болгарского оригинала, заслуживающий внимательного исследования как по древности языка, так и по разнообразию содержания“ (Лавров, 1901a, 9). Публикува от този ръкопис текста на две съчинения: *Протоевангелието на Яков* (Лавров, 1901a, 9–36) и *Похвално слово за пророк Илия* от Климент Охридски (Лавров, 1901b, 236–280). Като доказателство за архаичност на езика на преводните и оригиналните съчинения в ръкопис № 3 П. Лавров посочва форми за асиматичен аорист, форми за първи сигматичен аорист със запазена сигма, форми за аорист, 3 л. ед.ч. от глаголи с едносричен корен с разширение -тъ, редовна употреба на окончание -тѣ за 3 л. дв.ч. от типа идѣтѣ, речѣтѣ и др. Специално внимание П. Лавров отделя на архаичните значения и употреба на падежите. Посочва и думи, които липсват

² Изказвам благодарност на Вася Велинова, която ми предостави пълно дигитално копие от НИМ24.

³ Фрагментът от тези 6 пергаментни листа днес се съхранява в сбирката на Виктор Григорович (ф. 84), № 22 (М. 1704), РГБ.

в речниците на И. Срезневски и Фр. Миклошич (Лавров, 1901а, 9–10). Привежда примери за смесване на носовките като доказателство, че ръкописът е препис от стар български оригинал, напр. *слъшашъж* (Лавров, 1901а, 10).

Дълго време местонахождението на този ръкопис остава неизвестно. През 2013 г. излезе от печат *Опис на ръкописите, старопечатните, редките и ценните издания в Националния исторически музей* и в него е включено описание на Slav. № 24 (НИМ24), който всъщност е ръкопис № 3 от Охридската митрополия (Велинова, Вутова, 2013, 72–85). Неотдавна Кл. Иванова публикува статия за съдържанието на фрагмента от 6 пергаментни листа № 22 (М. 1704), ф. 84 (сбирката на Григорович), РГБ, които тя идентифицира като част от НИМ24. Като приложение към статията отново публикува текста на *Деяние на апостол Тома*. Научният интерес на славистите към сръбския минейно-триоден *Панигирик* се активира, а текстовете в него вече са обект на нови изследвания (Велинова, Вутова, 2012, 284–295; 2013, 72–85; Иванова, 2016, 3–24; Стойкова, 2016, 210–213, 219–224, 248–249; Федер, 2017, 11–23; Спасова, Димитров, 2017, 49–90; Спасова, 2017, 19–62; 2018а, 522–555; 2018б [под печат]).

Сръбският минейно-триоден панигирик НИМ24 се отличава с особения си състав. В него са включени оригинални творби на старобългарски писатели, ранни преводи (съчинения на византийски автори, анонимни и апокрифни текстове), както и 8 хомилии на Григорий Богослов в превод (версия?) от XIV в. И ако за авторските съчинения на старобългарските книжовници има литературни, културно-исторически и исторически извори (*наслови, пролози, приписки, колофони*, в които се споменават имената на книжовници, на български владетели, на църковни дейци и духовници от IX–X в.), то единственото безспорно доказателство за ранното възникване на даден преводен текст си остава наличието му в славянския ръкописен канон от X–XI в. и то със същия превод. И макар че основен критерий при решаването на въпроса за протопреводите си остава лексикалният, все по-често в изследванията се привеждат морфологични и синтактични доказателства за старинността на превода. Но дори ако се приложи строгият критерий като доказателство за архаичност към текстовете в НИМ24 – наличието им в ръкописния

канон от X–XI в., с категоричност може да се твърди, че в този ръкопис се съдържат оригинални съчинения на старобългарски писатели и преводни текстове, възникнали в ранната епоха на славянската книжовност⁴.

⁴Три слова на св. Климент Охридски: едно слово с категорично Климентово авторство (*Похвално слово за пророк Илия*) и две от трите слова за *Рождество на Йоан Предтеча* с предполагаемо негово авторство.

Едно слово, приписвано на Йоан Екзарх: второто Слово на Рождество Христово (всъщност това е ексцерпт от Златоустовото тълкувание върху Евангелието от Матей). Това слово заслужава задълбочено изследване, защото в текста му се наблюдава смесица от граматически архаизми, присъщи за Кирило-Методиевите преводи, и езикови черти, характерни за преславските текстове. Лексиката на това слово включва както редки кирилometодиевизми, така и типични преславизми.

Извлечения от Скитския патерик: У. Федер установи, че сръбският минейно-триоден панигирик НИМ24 е петият южнославянски ръкопис, в който са включени извлечения от Скитския патерик. Той изследва текстологично и езиково изборните версии от Скитския патерик в НИМ24 и в другите 4 южнославянски ръкописа и въз основа на сравнителен анализ достига до извода, че извлеченията от Скитския патерик в НИМ24 са направени от глаголически антиграф, който той свързва с Плиска. У. Федер ми предостави в ръкопис статията си „Южнославянски изборни преписи на Скитски патерик“ (Федер, 2017, 11–23). Според него НИМ24 е препис от глаголически антиграф и основанията за този извод са текстологически: извлеченията от Скитския патерик в НИМ24 зависят от глаголическия му протограф ѿ от IX в., който до 1395 г. се е пазил в Охрид (Федер, 2012, 108). Цялостно изследване на текстологичната история на Скитския патерик се съдържа в капиталния му труд в три тома (Veder, 2012d). В откъсите от Скитския патерик в НИМ24 У. Федер открива глаголически букви с транслитерирани, а не транскрибирани числени стойности: ѿ → ѿ (← ѿ) 14:23, иѿ → иѿ (← иѿ) 16:1, ѿ → ѿ (← ѿ) 21:24. Посочва и примери за погрешни форми, резултат от преписване от глаголица на кирилица: е ↔ е: палацинѿ → волеинѿ; ѿ ↔ ѿ: какоуѿ → какоуѿ; ѿ → ѿ: тѿщета → нищета; ѿ → ѿ: ллатомѿ → платомѿ; ѿ → ѿ: мана → сама; ѿ → ѿ ↔ ѿ ↔ ѿ: на тѿ → над, трѿѿда → дрѿѿга, сластѿхѿ → стрѿстѿхѿ и пр.

Осем слова от Супрасълския сборник: в НИМ 24 се съдържат слова № 20, № 21, № 27, № 28, № 31, № 34, № 36, № 40 от Супрасълския сборник. Преводът на някои от тези 8 слова в НИМ 24 е напълно еднакъв с превода им в Супрасълския сборник, но преводът на други е по-архаичен: в текста им се откриват морфологично-синтактични и лексикални архаизми, липсващи във версията на превода им в Супрасълския сборник.

Четири слова от Клоцовия сборник: в състава на НИМ24 са включени хомилиите На Цветница, На Велики четвъртък, На Велики петък и За слизането на Христос в ада от Епифаний Кипърски. Насловът на хомилията за слизането на Христос в ада съдържа нетипичното указание, че словото е предназначено за произнасяне въ стѿбуѿю и ванкѿюю нѣме ношн. Този факт е коментиран от Кл. Иванова (Иванова, 2016, 12–13).

Обект на изследването е славянският превод на Пері μετανοίας ο ποκαίννιѣ ѿ климаксѣ – петото стъпало (стъпѣнь) от *Лествицата* на Йоан Синайски, поместено на л. 1162–14a2 в сръбския минейно-триоден панигирик НИМ24⁵. Целта на изследването е да се публикува текстът на слово 5 от *Лествицата* по НИМ24 в превод, който засега не се открива в нито един ръкопис. *Задачите* на проучването са две:

- изследване на граматическите особености като доказателство за времето, когато е извършен протопреводът: а) граматически архаизми, които не се срещат в ръкописи от XIV в. и са свидетелство за старинност на превода; б) граматически особености, присъщи за плисковско-преславските преводи; в) граматически иновации, доказващи битуването на превода в ръкописната книжовна практика;
- да се сравни преводът на слово 5 в НИМ24 с преписи, представящи основните славянски *преводи/версии/варианти* на *Лествицата*, за да се определи дали слово 5 е било екстрахирано от славянската *Лествица*, или е влизало в състава на недостигнал до нас гръцки минейно-триоден хомиляр и е било преведено с останалите съчинения.

Текстовата история на славянския превод на *Лествицата* не е предмет на настоящото изследване, но то има отношение към нея. Въпреки активните проучвания през последните години върху славянската *Лествица*, все още няма единно становище по въпросите *кога, къде, от кого и на каква азбука* е извършен протопреводът, *кога и къде* е извършена *радикалната редакция* на протопревода, какви *версии* и *варианти* има протопреводът, има ли *втори* славянски превод (ако има, *кога и къде* е осъществен) или следва да се говори за *основна редакция* на стария превод. Отговори на част от въпросите се

Три слова от Златоструй: В НИМ 24 са включени три слова от Златоструй: от пълния Златоструй – слово № 5 (то влиза в състава и на краткия Златоструй под № 38); от краткия Златоструй – № 35, № 38 (=№ 5 от пълния Златоструй) и № 69. Сравних бегло текста на тези три слова в НИМ24 с текста им в краткия Златоструй F.I.п.46 от XII в. и установих, че преводът е един и същ, но се откриват отлики на всички езикови равнища.

⁵ Слово 5 от *Лествицата* се разпространява като самостоятелно съчинение в славянската ръкописна практика и влиза в състава на различни по тип сборници (Подковырова, Попова, 2012, 16–17).

съдържат в изследванията през последните десетилетия на Т. Мострова, Н. Василева, Т. Попова, У. Федер, Д. Кенанов и на др. слависти⁶.

Изследването на граматическите особености на текста на слово 5 в НИМ24 се извършва по заложените параметри *архаизми*,

⁶ Според Н. Василева съществуват два основни превода на *Лествицата*: преславски и търновски (Василева, 2002, 10). След изследване на славянската ръкописна традиция на *Лествицата* Т. Мострова установява съществуването на *стар преславски превод* (СП), *редактиран стар превод* (РСП) и *нов български превод* (НБП) (Мострова, 1991, 88). В последната си публикация върху *Лествицата* от 2016 г. Т. Мострова уточнява, че още през 2000 г. в друга своя публикация е уговорила, че има съображения да замени термина *превод* с термина „*основна редакция*, граничеща с нов превод” при *задължително сверяване с друг гръцки източник*. Според нея текстологичната история на славянската *Лествица* включва *първоначален преславски превод* (ПП), *първа основна редакция* или *редактиран преславски превод* от средата на XIV в. (РПП) и *нова основна редакция* от третата четвърт на XIV в. (Мострова, 2016, 89–93). Според Д. Кенанов най-ранната по произход *разновидност* на *стария преславски превод* на *Лествицата* се пази в БАН-34 (Кенанов, Гавазова, 2013, 202–203). В монографичното си изследване върху *Лествицата* на Йоан Синайски в славянската книжнина Т. Попова пише, че „първият превод на *Лествицата* е изпълнен в Преслав, ако не от Йоан Екзарх, то от неговите ученици” (Попова, 2011, 349). Тя установява съществуването на *търновски*, *сръбски* и *атонски* превод, които имат свои редакции и версии. Според нея има и киевски превод на *Лествицата* (Попова, 2011, 284–286). Тя анализира и отрича хипотезата на П. Владимиров от 1899 г. за възможен глаголически протограф на *Лествицата* в Рум198 (Попова, 2013, 32–36), но игнорира изследванията на У. Федер, който въз основа на лингвистично-текстологични факти поддържа тезата за глаголически протопревод на *Лествицата*. В рецензията си за монографията на Т. Попова У. Федер обосновава мнението си, че трите превода – преславски, търновски и сръбски (според нейната класификация) всъщност е *версия а*, а атонският превод (по Т. Попова) е *версия б* от глаголически протопревод. Счита, че след реконструиране на *версиите а* и *б* трябва да се реконструира общият източник. Подчертава приносните моменти в изследването на Т. Попова (Veder, 2012a, 401–404). Проучванията на У. Федер върху славянската *Лествица* методологически са нови (Федер, 2012, 98–109; Veder, 2012a, 401–404; Veder, 2012b, 639–648; Veder, 2012c, 141–158; Федер, 2013, 283–294; Veder, 2015, 351–36). В публикация от 2012 г. той изказва становището си, че славянският превод на *Лествицата* е възникнал през IX в. и е представен в три версии: *а*, *б* и *с*, като и трите версии запазват изконните западнославянски черти на протопревода (Федер, 2012, 99). Развива тезата си за плоската традиция на текстовете (Федер, 2012, 107–108). В последните си две публикации, свързани със славянската *Лествица*, той доуточнява, че *преславският превод*, считан за първоначален, всъщност е *версия а*, „по-скоро производна от протопревода с похвати на лексико-синтактично поправяне (...), съкращаване (...) и сверка с гръцки препис” (Федер, 2013, 283). Глаголическата *версия б* е „произведена от протопревода с похвати на лексико-синтактично поправяне и сверка с гръцки препис, значително по-качествени от *а*” (Федер, 2013, 283).

преславизми и иновации чрез сравнение с текста на слово 5 в шест славянски ръкописа на *Лествица*. Подборът на шестте ръкописа като представители на *преводи*, *редакции* и *версии*, е според последната публикация на Т. Мострова⁷. След обнародването на текста на слово 5 по НИМ24 може би ще се открият и други преписи от този превод.

1. Граматически архаизми като доказателство за старинност на превода

Най-безспорното свидетелство за ранен славянски превод са формите за редките типове асигматичен аорист и първи сигматичен аорист с удължена коренна гласна (със запазена сигма и със сигма,

⁷Славянски ръкописи, представителни за групите по класификацията на Т. Мострова (вж. по-горе бел. 6), с които се сравнява текстът на слово 5 в НИМ24:

ПП – *Първоначален преславски превод*:

Рум198: Рум. № 198, ф. 256, XII в., РГБ, руски препис (цитираните примери са препечатани от публикацията на Подковырова, Попова, 2012, 33–62);

Тр10: ТСЛ № 10, РГБ руски препис от 1334 г. По дигитални кадри от сайта <http://www.stsl.ru/>

РПП – *Първа основна редакция* от средата на XIV в, или *редактиран преславски превод*:

РМ 3/11: РМ 3/11, среднобългарски препис от 1364 г., Библиотека на Националния музей „Рилски манастир“ (нататък НМРМ). Дигитални кадри от ръкопис РМ3/11 ми бяха предоставени за научна работа от Дигиталния архив „Българска ръкописна книга при Факултета по славянски филологии на СУ „Св. Климент Охридски“ (нататък ДА БРК). Изказвам благодарност на братството на Рилската Света обител за възможността да работя с книжовното богатство, пазено в манастирската библиотека, както и на ДА БРК като източник на електронните копия на ръкописите.

НАР – *Нова основна атонска редакция* от третата четвърт на XIV век.

МДА152: МДА № 152, РГБ, ф. 173.I (Киприановия среднобългарски препис на Лествицата от 1387 г.). Работа по изданието на преписа (*Лѣствица*, 2011 слово 5: *лѣи—лѣи*)

РМ 3/10: РМ 3/10, среднобългарски препис, 80-те години на XIV в., Библиотека на НМРМ. Работа по дигитални кадри, предоставени ми от ДА БРК.

РГАДА1494: РГАДА1 № 494, сбирка на Мазурин, ф. 196, XV–XVI в., среднобългарски препис (Каталог, 2000, 119–122, № 28. Работа по дигитални кадри на Лествицата от сайта <http://rgada.info/kueh/index.php?T1=&Sk=30&B1=%D0%9D%D0%B0%D0%B9%D1>

Гръцкият текст се дава по PG 88 и по Trevisan, 1941.

Поради ограничения обем на статията няма да се посочва листът, на който се намира даденият пример.

променена в χ), които дори за глаголическите ръкописи са рядкост. В изследвания на граматическите архаизми в ранните старобългарски текстове неизменно се отделя внимание на непродуктивните типове аорист (Марти, 1984, 20–21; Славова, 2015, 134–135; 2017, 9–11; Крысько, Мольков, 2017, 366; Спасова, Димитров, 2017, 65–58; Спасова, 2017, 30–31).

Една форма за асигматичен аорист:

G:	ὄτι ἀπολώλαμεν, ὄτι ἀπεγνώκαμεν, ὄτι ἐξελίπομεν σφοδρά;
НИМ24:	ѿко погыѿвохѿ (!) нечаемѿ ѿко изнемогѿ з'кло;
Рум198:	ѿко погыѿвохѿмъ ѿко ѿчаахѿмъ сѿ ѿко ищезохѿмъ з'кло;
Тр10:	ѿко погыѿвохѿмъ ѿко ѿчаахѿмъ сѿ ѿко ищезохѿмъ з'кло;
РМЗ/11:	ѿко погыѿвохѿѿ. ѿко ѿчаахѿѿ. ѿко ищезохѿѿ с'кло;
МДА152:	ѿко погыѿвохѿмъ. ѿк ѿчаахѿм сѿ. ѿко иъзъзохѿм с'кло;
РМЗ/10:	ѿко погыѿвохѿѿ. ѿко ѿчаахѿѿ сѿ. ѿко ищезохѿмъ з'кло;
РГАДА1494:	ѿко погыѿвохѿмъ. ѿко ѿчаахѿм сѿ. ѿко иъзъзохѿмъ с'кло.

В НИМ24 се изолира формата *изнемогѿ* (=изнемогомъ) от *изнемоши* за 1 л. мн.ч., асигматичен аорист като превод на *ἐξελίπομεν*. В останалите шест преписа *ἐξελίπομεν* е предадена с формата *ищезохѿмъ* за втори сигматичен аорист. Предходната гръцка форма за перфект 1 л. мн.ч. *ἀπεγνώκαμεν* от *ἀπογινώσκειν* в НИМ24 е предадена със „странната“ форма *нечаемѿ* вм. с *нечаахѿмъ* за първи сигматичен аорист със сигма, променена в χ . Глаголът *нечаати* ‘отчайвам се’ се регистрира в тълкуванието на Теодорит Кирски към Пс 76:4: и *одържаштата ма зъла полгышлѿка. нечаахъ изгьгитиѿ ихъ* (Погорелов, 1910, 159), както и в *Лествицата* по преписа Тр185, XII–XIII в. (СРЯ, 1986, 347–348); *нечаати сѿ* се среща в *Сирах* 27:23 в *ГенБ* от 1499 г. (СРЯ, 1986, 348). Формата *нечаемѿ* за 1 л. мн.ч. мин.св.вр. най-вероятно е преписваческа грешка, получена на два етапа: изпускане на χ от *нечаахѿмъ* и следващо прегласяне на -о- след -ѿ- до ю, съчетано с контракция.

Две форми за първи сигматичен аорист с удължена коренна гласна със запазена сигма от глаголи с основа на п/б, т/д, с/з; м, н. Първата форма е за 1 л. ед.ч.:

G:	Ἐγὼ δὲ αὐτὸν καὶ ἐνταῦθα ἐνήνοχα, καὶ τοῖς πατράσι συνέταφα ὡς ἄξιον
НИМ24:	азъ же и зѿѿ принесѿ и въ ѿѿѿнѿхъ погрѿбѿѿ, ѿко дѿѿѿнѿ.

- Рум198: азъ же того и сѣмо принесоухъ· и съ ѿци погревоухъ· акы
достоньна·
- Тр10: азъ же того и сѣмо принесоухъ· и съ ѿци по|гревоухъ· акы
достоньна
- РМЗ/11: азъ же того іако дѣина и здѣ принесоухъ, и съ ѿцы погревѣ·
- МДА152: азъ же того и само принесоухъ· и съ ѿцы погревѣ іако достонна·
- РМЗ/10: азъ же того и само принесоухъ· и съ ѿцы погревоухъ іако дѣина·
- РГАДА1494: азъ же тѣ и сѣмо принесѣ. и съ ѿцы погревѣ іако дѣина.

Формата *принесъ* (=принѣсѣ) превежда гр. форма за перфект за 1 л. ед.ч. ἐνήνοχα (от φέρω). Във всички останали преписи формата е *принесоухъ* за втори сигматичен аорист.

Втората форма за първи сигматичен аорист със запазена сигма е за 3 л. мн.ч.:

- G: πρὸς Κύριον μετενηνόχασιν ἔρωτα
- НИМ24: къ гѣоу принѣсѣ раченіе.
- Рум198: къ гѣоу принесоша похотъ
- Тр10: къ гѣу принесоша похотъ·
- РМЗ/11: къ гѣ прѣтвѣришж похотъ,
- МДА152: къ гѣ прѣтвѣришж желаніе.
- РМЗ/10: къ гѣоу прѣтвиришж желаніе.
- РГАДА1494: къ гѣоу прѣтвѣришж желаніе.

Формата *принѣсѣ* (=принѣсѣ) 3 л. мн.ч. за първи сигматичен аорист със запазена сигма превежда гр. μετενηνόχασιν срещу формите за втори сигматичен аорист *принесоша* в Рум198 и Тр10 и *прѣтвориша* в МДА152, РМЗ/10 и РГАДА1494. В РМЗ/11 се съдържа формата *прѣтвѣришж* за 3 л. мн.ч., аорист, с новото окончание -шж в м. -ша, характерно за съвременния български език. Тази иновационна аористна форма се среща още в *Болонския псалтир*, в *Народното житие на Иван Рилски* и в *Троянската поевст* (Харалампиев, 2001, 141).

Неконтрахираните форми за имперфект, без да са категоричен показател за старинност на превода (срещат се и в текстове от XIII–XIV в.), са 13 от общо 48: 11 са образувани от глаголи с инфинитивна основа на -а (вържааахоу, въсклицяахоу, глѣаахоу, ждѣаахоу, кричаахоу,

моуѣаахоу сѣ, омакаахоу, повѣдааше, прѣстаахоу, скръжетаахоу, тръзаахоу) и 2 — от глаголи с основа на -и (осоуѣаахоу, прошаахоу).

В старобългарските паметници се среща характерна конструкция от форма за сегашно деятелно причастие от *хотѣти* (*хотѣи*) + инфинитив за означаване на бъдещи действия, обикновено бъдеще в миналото: *хотѣши къ боу пакы себе примирити; не хоте си оскрѣбити дшоу николиже; не хотеца въдати*. Най-често изпълняват служба на съкратени подчинени определителни изречения (Давидов, 1991, 306). В текста се съдържа и една рядка конструкция за бъдещо действие при отрицание от форма сег. деят. прич. от *имѣти* + инфинитив: *ничысоже рѣши илѣ въцати. илѣ имити се имоуше*.

Както пише А. Минчева, „няма съмнение, че употребата на синтетични форми за 1 л. мн.ч. на повелителното наклонение трябва да бъде отнесена към най-ранното състояние на старобългарската глаголна система” (Минчева, 1988, 140). В изследвания текст има 5 употреби на синтетични императивни форми за 1 л. мн.ч.: *вънѣмѣм* (1), *ворѣм сѣ* (1) и *тъцѣмѣм* (3).

Падежната система в текста на *Словото* се характеризира както с архаични, така и с по-нови значения и употреби на падежите.

Приглаголният родителен се употребява за означаване на предмета на отделяне и отстраняване в пространството (*ѡметание нечааниа, ѡпашіимъ добрыѣ дѣлїи, ѡпашіимъ дѣховна вѣтѣва Ѹгодна, Ѹзь разрѣши се*). Срещат се и употреби на родителен с функция на допълнение след глагола *доити* ‘стигна до някого’ (*доидѣ авниѣ покающи сѣ*). Редовна е употребата на родителен при отрицание, която постепенно отпада при развитието на книжовния старобългарски език (*ни єдиногѣ же сѣвѣ покоа даюше, и влажи азъ паче не пашї. и сѣе не плавающи*). Формите за родителен партитивен без предлог (*въкоушениѣ овѣща, тъмѣи испльнена, тъща нечааниа*) се употребяват наред с формите за партитивен родителен с предлог *отъ* (*ѡ хлѣба въкоушаюше, єдинъ ѡ ни, никтоже ѡ плачущих сѣ, мало ѡ воды въкоушаюше, єдинъ ѡ ни*).

В текста се регистрират архаични форми, свързани с категорията одушевеност, т.е. винителни *вм.* родително-винителни форми при имена за лица с функция на пряко допълнение: *влажи азъ пашие* (=падъшамъ); *постражюуше* (=постражджшамъ) *зрѣти* и *сѣлацоуше сѣ* (=сѣлацажшамъ сѣ); *просвѣти сѣдѣше* (=сѣдѣшамъ); *вънити прѣ гдѣ*. Преобладаващи

в текста обаче са родително-винителните форми: *имѣ брата єдино҃го зѣѣ,* *зѣѣло тѣѣна дѣлателна;* *зритѣ вра не хотѣѣца вѣдати* и др.

В текста на *Словото* се среща и творителен предикативен. Според Т. Славова това е особеност на преславските преводи (Славова, 2003, 320), но според А. Минчева „в преписите на Кирило-Методиевите преводи употребата му следва да се приеме за архаизъм” (Минчева, 1988, 141): *звѣрѣемѣ Ѹгрызѣнь пѣсь;* *свѣѣваемѣ и Ѹломѣ Ѹжаснымъ єтерымъ многою печалію бывше* и др.

Употребата на местен безпредложен е несъмнен архаизъм и е рядкост дори за глаголическите ръкописи. В текста на слово 5 се регистрира един безспорен пример за местен безпредложен: *да не прикоснѣ се рѣнѣнѣ.* Вторият пример е *неразлогунѣмѣ соудѣши прѣѣтати* (*τῷ ἀδεκάστῳ βῆματι παρίστασθαι*), но той не може категорично да се определи като местен безпредложен⁸. Има вероятност да е калка от гръцки, но дателната форма *τῷ ἀδεκάστῳ* е преведена с форма за местен падеж, а не с дателна, както е в РМЗ/10, МДА152, РГАДА1494⁹. На това основание съм посклонна да считам примера за местен безпредложен.

От несклоняемите прилагателни се регистрира само прилагателното *свободѣ*: *свободѣ бы.* С адвербиална функция са употребени *Ѹдобѣ* и *павѣ*, което е обичайна употреба.

Миналите деятелни причастия, образувани със суфиксите *-ѣш-*/*-вѣш-* от глаголи от IV спр. с основа на *-и-*, са важен показател за характеристиката на преводите. По-архаичният тип са причастията, образувани със суфикс *-ѣш-* и по този параметър преводът на слово 5 в НИМ 24 показва несъмнена архаичност: от общо 14 причастия от глаголи с основа на *-и-* 12 са образувани със суфикс *-ѣш-*: *испрошѣ,* *испоуѣшѣ,* *осоуѣшѣ,* *погоуѣльшоу,* *поклонѣше,* *приблизѣше,* *прильпшиѣ,* *прѣѣскоуѣше,* *сѣгнѣвшиѣ,* *сѣтворѣшиѣ се,* *сѣхранѣшина,* *Ѹгашѣши.* Причастията, образувани със суфикса *-вѣш-*, се считат за особеност на преславските текстове и в слово 5 те са само 2: *погоуѣвѣиѣ* и *погоуѣвѣиѣши.*

⁸В *Супр* (4) и *Син* (1) *прѣѣтати* ‘изправя се *пред, до, срещу* някого или нещо’ се употребява винаги с предлог (СтбР, 2009, 486). Същият пример в Рум198 – *прѣѣтати правѣнѣиѣ соудѣшиѣ стати*; в Тр10 – *прѣѣтати правѣднѣимъ соудѣшиѣ стати*; в РМЗ/11 – *прѣѣтати правѣднѣимъ сѣдомъ стати*.

⁹Преводът в РМЗ/10, МДА152, РГАДА1494 е с безпредложен дателен – *неоуѣмѣтноу сѣдишоу прѣѣтати*.

Категорията двойствено число може да е показател за старинен превод само ако е налице в случаите, когато има условия за употребата на дуалис. В текста на слово 5 двойствено число е в редовна употреба преди всичко за означаване на природни двойки: τὸ πρόσωπον τοῖς γόνασι καλύπτοντας лице колѣнома крыюще; τοὺς ἔμοις ταπεινοὺς πόδας κατέβρεξε: моῦ нищїи нозѣ омоуи; οὐδὲ πτερὸν καθαρότητος εἰσελθεῖν πρὸς Κύριον нї крилоу чистотѣ вннннн къ гоу; τῶν εὐτελῶν καὶ ῥυπαρῶν μου ποδῶν ἀναστήναι встатї ѡ нищоу и скверноу ми ногоу; δήσατε χεῖρας καὶ πόδας свѣзаше юмѣ нозѣ и роуцѣ; ἐπιλαμβάνεται τὸν τῶν ποδῶν λούει ἰκανῶς τούτοις τοῖς δάκρυσιν ѡт сї за нозѣ юго. омыиѣ и свѣзани двоѣно; πάντες δὲ ἐκάθηον αἰεὶ ἐν ὀφθαλμοῖς αὐτῶν ὀρῶντες τὸν θάνατον вси же сѣдѣхоу рѣк очима своима зрюще сѣмрти. Среща се обаче и двойствено число за означаване на две лица, вършители или обект на действието: Εἶδον δύο [...] πρὸς Κύριον βαδίζοντας видѣх ѡ (Μοϋσεϋ καὶ Ἰωβ, бел. моя, М.С.) къ гоу идоуща; καὶ ὁ μὲν τούτων γηραιὸς ἦν καὶ προύχων ἐν πόνοις и ѡвѣ ѣ старѣи въ болѣзних. Само в един случай при наличие на условие за двойствено число употребата му е пренебрегната: ногѣ въ клѣдѣ завитї страждоуци (τοὺς πόδας ἐν τῷ τῶν πασχόντων κατασφαλισθῆναι ξύλω)¹⁰.

2. Граматически преславизми

От 30 случая на употреба на бъдеще време в 22 случая то е изразено чрез форми за сегашно време на глаголи от свършен вид. Описателните форми за бъдеще време са 8 на брой: 5 от тях са образувани с форми за *сег.вр.* от хотѣти + инфинитив, а 3 – с форми за *сег.вр.* от имѣти + инфинитив. Според А. Минчева формите на имѣти с инфинитив за изразяване на бъдещи действия в преславските текстове е „съзнателно провеждана преводаческа и книжовна норма” (Минчева, 1988, 140). Всъщност всички описателни футурни форми с имѣти и инфинитив са отрицателни и се срещат както в ранни, така и в късни текстове.

Наред с нормативните форми за перфект в текста се регистрира един случай с изпусната форма за *сег.вр.* на бѣти, което се счита за преславска особеност: днѣ въ нѣже се не плакалѣ.

¹⁰ В останалите преписи формата е за дуалис – нозѣ.

Употребата на показателни местоимения в постпозиция с детерминираща (определителна) функция се счита за характерна преславска особеност. В текста се регистрират 4 задпоставни употреби на показателни местоимения с членоподобна функция: *иѣства сѣго* (τῆς φύσεως), *иѣста то҃го* (τοῦ τόπου), *иѣста тѣ* (τοῦ χώρου), *сѣ҃кта сѣго* (τοῦ φωτός).

Редовно се използват пълните форми на възвратно-притежателното и на притежателните местоимения, но има две употреби на кратки дателни местоименни форми *си* (от *сѣ҃кѣ*) и *ми* (от *мѣ҃нѣ*) с притежателна функция, което е характерно за преславските текстове: *не соудѣомь прѣ҃вным сѣ҃ моу҃чи нас*¹¹; *ѿ ницоу и скврненоу ми ногоу*¹¹.

3. Граматически иновации

В текста на слово 5 по НИМ24 се съдържат и граматически иновации, които са свидетелство, че антиграфът му е бил тиражиран в българска езикова среда.

Смесване на носови гласни: *прѣ҃стоюще* (= *прѣ҃стоѡюще* в м. *прѣ҃стоѡщѣ*); *дѣшоу* (= *доушж* в м. *доушѡ*); *своѣю дѣшоу* (= *доушж* в м. *доушѡ*); *ногоу неподвижимѣ соуцоу* (= *сѡшж* в м. *сѡшѡ*).

В свои публикации от последните години У. Федер застъпва становището, че смесването на носовките не е диалектно среднобългарско явление, защото се среща още в глаголическите паметници, и това доказва, че е породено от сходството на двете букви *ѡ* и *ѡ*. Той счита, че това е признак на плоската традиция във всички ареали на Православното славянство (Федер, 2012, 106)¹¹.

¹¹ Смесването на носовките е българско диалектно явление, което и днес е живо в някои български говори (Стойков, 1993, 204–205; Младенов, 1993, 325–326; 2008, 78). Вероятно то е възникнало рано в говоримия език, но старобългарската книжовна норма строго го филтрира и затова са редки примерите в ръкописния канон от X–XI в. Явлението навлиза широко в ръкописите от XII–XIII в. и това е обяснимо: византийската политическа хегемония прекъсва развитие на българския книжовен език и култура за век и половина. Разговорните тенденции и диалектните явления при липсата на книжовна норма и официална културна политика се засилват и стават неконтролируеми. Едва с реформата на Патриарх Евтимий се създава новата книжовна норма, но православните правила, свързани с употребата на *ж* и *ѡ*, „са твърде показателни и говорят за това,

В текста на слово 5 в НИМ24 се съдържа една морфосинтактична иновация: *da*-конструкция на разложен инфинитив, която липсва в останалите преписи на слово 5 от *Лествицата*, с които се сравнява. Това е среднобългарска граматическа особеност (въпреки че отделни примери има още в класическия старобългарски ръкописен канон), която от тенденция в говоримия език се превръща в езикова норма в съвременния български книжовен език. Инфинитивът отпада и се заменя от *da*-конструкция. Не може да се изключи и вероятността този пример да е дело на преписвача Теодор, защото в сръбския език инфинитивът се пази, но често, особено в източните говори, може да бъде заместван от *da*-конструкция (Дункова, Лашкова, Михалик, Ангелова, 1994, 101, 107, 117–118).

G: ἔνοι μὲν μικρὸν τοῦ ὕδατος ἀπογεύόμενοι ἐπαύοντο, ὅσον μόνον μὴ ἐκ δίψης ἀποθνήσκειν

НИМ24: етеры же мало ѿ воды въкоушающе. прѣстааху. елико
жежею да не џмрѣтъ

Рум198: [.....] елико же т'ъу'тъю'
не ѿ жажѧ оумрѣти

Тр10: [.....] елико же т'ъу'тъю'
не ѿ жажѧ оумрѣти

РМ3/11: нѣцїи же, мало воды въкѣшаѣще прѣстаахѣ, елико т'ъу'їж
не ѿ жажѣж оумрѣти

МДА152: нѣцїи же, мало воды вѣкѣшаѣще, прѣстаахѣ, елико т'ъкмо
ѿтнѣ не џмрѣти

РМ3/10: нѣции же, мало воды вѣкѣшаѣще прѣстаахѣ. елико т'ъкмо
ѿ жажѣж не џмрѣти

РГАДА1494: нѣцїи же мало воды вѣкоушаѣще прѣстаахѣ елико т'ъкмо
ѿ жажѣж не оумрѣти

Наличието на *da*-конструкция вместо инфинитив е свидетелство, че антиграфът на НИМ24 е битувал в славянската ръкописна практика.

В старобългарския класически корпус от текстове суперлативите се изразяват или описателно, или с компаративна адвербиална

че правописът се е съобразявал в определена степен с живи фонетични явления” (Харалампиев, 1990, 32).

форма, подсилена с частица *ни-*. Има един случай в Супрасълския сборник на неадвербиална употреба на превъзходна степен: към синтетична форма за сравнителна степен на прилагателно име в препозиция е прибавена частицата *ни-*, което придава на прилагателното *ниѣтѣрѣѣши* значение на превъзходна степен. Т. Славова открива в текста на *Шестоднева* в превод на Йоан Екзарх (в най-ранния сръбски препис от 1263 г. и в по-късните руски преписи) осем примера за чисти суперлативи и елативи с формант *ни-*, прибавян към прилагателни имена (Славова, 2016, 61). Подобни форми (*ниилѣпшаа*, *ниилѣпѣшиа*) И. Харалампиев открива в Троянската повест и според него „очевидно продължително време старите синтетични и новите аналитични средства за степенуване са съжителствали в рамките на една и съща форма” (Харалампиев, 2001, 107). В текста на слово 5 по НИМ24 се регистрира един случай на суперлатив в адвербиална употреба, образуван от компаративна форма, подсилена с частица *ни-*: *внѣтѣмъ всѣи љаниѣлиѣ же падышии*. Този факт кореспондира с мнението на някои слависти, че преводът на *Лествицата* е дело на Йоан Екзарх.

Въпреки че по същество изследването не е текстологично, заслужава си да се отбележат няколко текстологични особености, важни за атрибутирането на превода.

Насловът на слово 5 в НИМ24 *ѣѡѡ љгоѡѡмина гоѡѡѣ сѣнаискыѣ словѡ ѡ покаѡнѣѣ ѡ климаксѡ* се отличава от наслова му в *Лествицата* по всички славянски преводи, версии на преводи и редакции. Гърцизмът *климаксѡ* (*κλίμαξ*) се регистрира единствено в речника на Миклошич с една употреба в житието на св. Симеон от Стефан Първовенчани (Miklosich, 1862–1865, 289).

Финалът на слово 5 в *Лествицата* включва тристишието Πέμπτον βαθμόν ἀνῆλθες ὁ μετανοήσας, | τὰς γὰρ πέντε αἰσθήσεις ἐκάθηρας δι’ αὐτῆς, | καὶ τὴν ἀκούσιον τιμωρίαν καὶ κόλασιν δι’ αὐτῆς αὐτοπροαιρέτου ἐκφυγών, което в НИМ24 липсва. Според устно сведение на У. Федер има славянски преписи на *Лествицата* без тристишието в края на слово 5, но на мен не са ми известни. Този факт може би подкрепя допускането, че слово 5 в НИМ24 е влизало в състава на гръцки минейно-триоден хомилиар като самостоятелно съчинение.

Едно изолирано текстологично четене в НИМ24 е свидетелство, че преводачът на слово 5 е владеел отлично гръцки език и е притежавал

висока филологическа култура. Когато дадена гръцка дума, преведена с буквалното ѝ славянско съответствие, загъмнява смисъла или води до стилистическа грешка, той прибегва до свободен превод, като я предава с друга подходяща дума. В гръцки език *μετάνοιά*, ѝ е от *ж.р.*, а славянското ѝ съответствие *покаяние* е от *ср.р.* В израза *μετάνοιά ἐστί θυγάτηρ ἐλπίδος* съгласуването по род и число е спазено: и *μετάνοιά*, и *θυγάτηρ* са от *ж.р. ед.ч.* Във всички славянски преводи и версии на слово 5 в *Лествицата* *θυγάτηρ* е преведено буквално с дъщи, при което се оказва, че ‘покаянието е дъщеря’. В НИМ24 еквивалент на *θυγάτηρ* е *сынъ*, което стилистически съответства на *покаяние*, т.е. преводът в НИМ24 е свободен, но в същото време е смислово и стилистично точен, адаптиран към спецификата на славянския език.

G:	<i>Μετάνοιά ἐστί θυγάτηρ ἐλπίδος καὶ ἄρνησις ἀνελλιπείας</i>
НИМ24:	покаа́ни-иѣ сынъ ѿпованиа. и ѿметаниѣ нечаа́ниа
Рум198:	покаяние юсть дъщи ндежи' и ѿметание безнадежью
Тр10:	покаянье юсть дъщи надежи' и ѿмѣтанье безнадежью'
РМ3/11:	покааніе є̇, дъщи надежи', и ѿмѣтаніе безнадежию'
МДА152:	покааніе є̇, дъщи надежди. и ѿврѣженіе безнадеждію.
РМ3/10:	покааніе є̇, дъщи надежи' и ѿврѣженіе безнадежию'
РГАДА1494:	Покааніе є̇ дъщи надежди' и ѿврѣженіе надеждію'

В славистиката е утвърдено становището, че свободният превод е характерен за кирило-методиевските преводи, т.е. примерът е в подкрепа на тезата, че преводът е архаичен.

В текста на слово 5 в НИМ24 има няколко пропуска. На този етап без лингвистично-текстологичен анализ не може да се даде отговор на въпроса дали те се дължат на пропуски на сръбския преписвач, дали са пропуски в антиграфа на НИМ24 или в протопревода на *Словото*. Много вероятно е обаче пропуските да са били в гръцкия ръкопис, от който е извършен протопреводът, запазен в НИМ24.

Лексиката на текста на слово 5 по НИМ24 показва близост със старобългарските ръкописи от X–XI в. Изследването ѝ като част 2. от цялостното проучване слово 5 от *Лествицата* по НИМ24 е под печат в Преславска книжовна школа, т. 18.

Въз основа на резултатите от анализа на граматическите архаизми, преславизми и иновации в превода на слово 5 по НИМ24 може да

аще и| несмысленно рещи. также такоже Умоуши.|| (12a1) Окѡ члвкѡ неродива не
 видѣхъ, и Ухѡ Уныѡлѡ| не приѣмлють. и на срѣце лѣвнивааго не възыде. (1 Кор
 2:9) вещи и глѣѣ. бѡ могуще поноудѣти.| съдѣланиа и ѡбразыѣ. члвклюбивіе
 юго въ|скорѣ Умолюще. оѡ повннихъ тѣхъ| неповннихъ. вѣсоу ношь до
 Утра стоюще| на таснѣ, ногы неподвижимы соущоу,| и съномъ лѡтѣ тако
 себѣ моуеще, ноужіею| іества сего. и ни єдиногѡ же себѣ покоя| дающе, нѣ
 себѣ прѣтеше| и досажениемъ,| и вѣчстиемъ Увоужающе се. ины на нѣо|
 окаанно възирающе. и ѡтоудоу помощь| съ рыданиемъ и выплемъ
 призывающе,| дроугыне на мѣтѣхъ прѣстоюще. и опакы| себѣ роукыи
 съвезавше. также Осоуженны. | и на землю же тьмною лице свое поклонше.
 и недостойны себе Осоужше, нѣна|го възираниа, нѣчьсоже рещи илѣ
 вѣщати. лѣ мѣлти се имоуше. ѡ Уныниа. | помышлени и съвѣсти. никако-
 же лѣ| ѡкоудоу молюннє сътворити обрѣтающе, єдиноу дшоу бесловесноу.
 и Ума бѣ|глана. боу прѣдѣстоюще. тьмы испль|нена. и тыща печалниа, ины
 же на ть|лѣхъ на вѣтци и на поелѣхъ (Естир 4:1, 3) сѣдешоу,| и лице
 коланѡма крыюще. и челоу въ| землію вноуше. дроугыне присно въ прѣскѣ|
 вноуше. и свою дшоу. и жизнь плачу на|рицающе, овѣи въ нихъ слъзми
 тьлѣ| Омакаахоу. а не имоушен слъзѣ себѣ| тръздаахоу. ѡвѣи тако и надъ
 мртвѣцѣмъ| своєю дшоу кричаахоу. тоугы| сѣуныне| трѣпѣти не могуще.
 ѡвѣи зоувѣ| скръже|таахоу. рыданиа кличу вранѣше,| аще же егѣда Уже не
 могуще Удръжати се,| вьнюзапоу въскличаахоу. видѣхъ азъ| тоу етерѣ|
 тако Уродѣ| сътворшнє се. обвѣчаемъ| и Умомъ Ужасны етеры и,| многою
 печалнѡ бывше, Умомъ Уже| въ везноу смѣрениа шѣше, и угнємъ|
 Уныниа оуесьныне слъзѣ| испоуцьше. | Инкѣи сѣдешоу Унылы. и на землю
 нивѣ|ше. и главою непрѣстанѡ кыѣше. | и такоже львы исѣ| посрѣ сѣца
 и ногѣ|тѣ| рикающе. и стениюще. овѣи въ нихъ ѡдданиа| съврѣшенно прошаахоу,
 и молахоу се. | дроузѣи недостѡини себе ѡпоущениа| Осоужаахоу. смѣренинѣ
 вѣчислѣ|ныи|| (12a2) и не възмоши ѡвѣщати боу въпѣахоу, | етери же здѣ
 моукоу приети. а тѣмѡ| помилованномъ быти молахоу се. | дроузѣи сътре-
 ни соуше теготоу сѣвѣстѣи| ни моукоу приети. нѣ| цѣтѣ спѡбити се|
 цѣломоудроу глѣахоу. и доволнѡ намъ| юсть рѣше. видѣхъ тоу дше
 смѣрѣны и сътрѣнѣи. | и слѣцающе се. теготоу| вѣрѣмене. и само
 чоувѣствѡ. каменѣа| Умилити могуще. глѣы и гласы. имѣ|же къ боу
 въпѣахоу. глѣахоу болѣзнѡ| на землію нивѣше сице, вѣмъ. вѣмъ| тако
 достѡини юсми всего въздыханиа| и моукаѣ, и въ правдоу| недоволни же
 юсмы| Уже. на ѡвѣтѣ. анжѣство дльга нашегѡ. | Нѣ| аще вѣсоу вселеноу за

нѣ рыдѣющеу| призовемь. о томь тѣную мѡлимь.| не жаростию твоєю
 обличѣ насъ, ни гнѣ|вошь твоимь покажи насъ. (Пс 6:2) не соудѡмь|
 правѣнымъ сѣи моучи насъ, нѣ щеде. и дѡвѣнѣ| намъ ѿ многоа прѣшениа
 твоего, и мѣ|кѣ безъименить и скръвѣнь. свовоженѡмъ| быти. до концѣ бѡ
 ѿпоушениа не можѣ| просити, сѣмѣю. како во оѡѡтованиа своѣго не
 съхранѣши. нѣ по прѣвѣмь ѡлѣкѡю|вѣи. и ѿпоушении, сего оскврнѣше. бѣ тоу|
 въ истиноу о дроузиѣ. бѣ тоу. дѣвѣ глѣ|и авѣ видѣти. пострадающе
 зрѣти.| и сѣцающе сѣ до конца своѣго живѡта.| вьсѣ днѣ сѣтоюще хо-
 деше. (по Пс 37:7) и сѣгнивѣше| строупѣ тѣлеснымъ. (Пс 37:6) и непри-
 лежни соущѣ| забѣвѣюще| тѣсти хлѣбъ свои, (по Пс 101:5) пиво же вѡноѡе
 съ плачѣ урѣпающе. и попель и землю| съ плачѣ падоуше, въ хлѣба мѣсто.
 (по Пс 101:10) приль|пшеиѣ имоуше кѡсти къ пльти. (по Пс 101:6) и сѣмыи|
 такъ| сѣно исхушею (по Пс 101:5), ничьсоже бѣ ѿ нихъ| слышати. нѣ тѣную
 сѣ, горе, горюе, ѡвѣ|и мнѣ, ѡвѣ|и мнѣ, въ правѡу. въ правдоу.| пощеди.
 пощеди, пощеди вѣко. ѡвѣи же| глѣхоу. помѡуи, помѡуи. а соущѣи|
 окаанѣише, ѿпоусти. ѿпоусти. аще сѣ| клауитъ, бѣ въ нихъ видѣти
 ѣзѣкѣ|и опапаемѣи, и такоже изъ ѡстѣ| ѡвѣи ви|сеше. ѡвѣи на знои сѣ
 моуцаѡу. ѡвѣи же| зимою, етеры же мало ѿ воды въкоушающе. прѣстаѡу.
 елико жежею да не| ѡмроутъ. ѡвѣи же мало ѿ хлѣба въкоу|| (1261) шающе.
 сего далѣ| врьжаѡу роукою. неѡстоиннѣ| сѣбѣ глѣше словесѣна брашна,
 такъ|и скотѣско дѣло сѣтворѣше. гдѣ бѣ въ нѣ| авѣиinie сѣхоу. гдѣ празно
 слово. гдѣ|раостъ. гдѣ гнѣвѣ. нѣ аще и ѣсть гнѣвѣ|. вѣдѣхоу ѡже соущѣ
 въ ѡлѣвѣхѣ. сѣтова|нию жаростъ погоувельшоу. гдѣ прѣко|словни. гдѣ
 празньствѡ. гдѣ дръзновѣиение. гдѣ слоужение тѣлоу. гдѣ сто|па
 тѣшеславнѣ. гдѣ ницоу юже наде|жа, гдѣ вино помышлѣнию. гдѣ
 въ|коушение ѡвѡща. гдѣ ѡтѣшение сѣ|цоу. гдѣ грѣтани сладьствѣ.
 вѣсего бѡ сѣго| ѡпованиа ѿ сѣихъ ѡгасѣ. гдѣ бѣ въ нихъ| печаль. о земльнѣмь
 етерѣ, гдѣ соудити етероу ѡлѣкоу. нигдеже. нѣ сѣи| глѣи вѣхоу глѣми,
 и въпиемыми къ гоу.| ѡвѣи прѣси виоуше крѣпко, такоже прѣ|и нѣнѣми
 вратѣ| стоюще къ боу глѣхоу.| ѡврьзи| намъ соудыи. ѡтврьзи. понѣ|же
 грѣхъ|ми затвориѡ сѣвѣ, ѡврьзи на|, (Мт 25:11) ѡвѣ глѣше. тѣви лице твое
 тѣную и сѣи|и сѣ| (Пс 79:4) инѣ же пакѣ. просвѣти сѣдѣшию въ тѣмѣ и въ|
 сѣни сѣи|и. (Лк 1:79) сѣи|и сѣи|и, дроугины же| скоро да варѣт нѣ
 щедрѡты твоеѣ| тако по|гѣвѡхѡ. такъ|и нечаемь. тако изнемогѡ,| (Пс 78:8)
 зѣло. (Мт 8:25) ѡвѣи глѣхоу. ѡвѣ|и тѣви|и ли сѣ|и гдѣ| на насъ, (Зах 9:14)
 дроугины ѡво прѣидет ли дѣша на| | водоу непостоинноу. (Пс 123:5) инѣ ѡво.

Умили/т ли се гъ на нѧ (по Пс 134:10) Уже. Убо Услышилѧ ли глѡщѧ къ
 на. соущиѧ въ Узкѣ неразрѣшнѣни. (Ис 49:9) извѣдѣте. и соущиимъ въ адѣ
 покаанинѧ. | ѡдано вы боудѣ. Убо вънидѣ ли въплѣ| нашъ въ Уши гни, вѣси
 же сѣдѣхоу прѣ| очима своимъ зрюще сѣмрти. и глѣще| Убо како кончина
 боудѣ. Убо како ѡрѣ|ниѣ. Убо како конецъ нашъ. Убо юстѧ ли възвращениѣ.
 Убо юст ли ѡпоущениѣ. | тьмынѣ, смѣреннѣ. Осоуженнѣимъ, | Убо
 възможет ли ѡтѣ наша вънити прѣ| гдѣ. или възвратит сѣ смѣреннѧ
 вѣвшнѧ. | посрамленнѧ. Убо въшѣши же колѣкѡ| Успѣ. колѣкѡ Умили. колѣкоу
 пол'зоу| сѣтвори. колѣкѡ сѣдѣа. понѣже из нечи|стѣ Устѣ и тѣлесѣ въсланѧ
 въ. и не мно|гоу крѣпость иматъ. Убо до конца ли|| (1262) не Умили соуднѡ.
 и почести. Убо до полоу ли| строупѣ. велици бо сѧ соуще многоа пота|
 и трѡда трѣбоуѡ. Убо приближише ли сѣ| къ намъ наши стражиѣ. илѣ
 далеуѣ ѡ нас| соутѣ, тѣмъ бо не приближающем сѣ къ нам| въсь трѡдѣ
 нашѣ непользѣнѣ. и неУспѣшнѣ не имат бо силѣ. дръзновленнѧ. ѡтѣ
 нашѧ. нѣ крилоу чистотѣ вънити къ гоу. | аще не наши аггѣли на приближше
 сѣ пон|моутѣ и къ гоу принесоу. пак же множи|цею сѣбе въпрашахоу
 и глѡхоу. Убо вратиѣ| Успѣем ли. Убо Успѣют ли пощениѣ. | Убо приѣмѣ
 ли пакѣ, Убо ѡвръзает ли пѧ| дроузѣи же къ сѣмъ ѡвѣщавахоу. кто ѣ |
 вѣдѣтѣ |акоже рѣше братрина наша, и невѣ|гѣтѣнѣ. едѧ како раскают сѣ гъ
 (Иона 3:9), и понѧ| ѡ моукѣ избавит нѣ. ѡбауѣ мѣ| наше| створимъ, да
 аще ѡвръзетъ доврѡ | блѧго, аще ли тѡ блѧвнѣ гъ бѣ| за|творѣи на въ
 правѡу, ѡбауѣ прѣ|тѣрпимъ| тькоуще до конца животѧ нашего некли| како
 многомъ вѣстоуднѣмъ нашимъ. | ѡвръзетъ намъ. Тѣмъ и сѣбе Убоужѧоуцѣ|
 глѡхоу, тѣцѣмъ братриѣ тѣцѣмъ. те|чѣниа бо потрѣба. и тѣщѧниа выстра|
 понѣже ѡ нашею дроужинѣ| Остахомѣ| Тѣцѣмъ не щѣдѣше скверны.
 и тѣщѣтивыѣ| плѣти нашею, нѣ Увиѣмъ ю |акоже и| насѣ Увила ѣ, |акоже
 творѧхоу влаже|ниа повинниці. вѣ видѣти въ нихъ колѣкѧ| Оцѣпѣнѣвѣша.
 множествомъ покланѧниа, ѡчи изгорѣвши, и въноутрѣ| върѣшьши сѣ.
 ресновѣ не имѡуща, ланѣ|тѣи издраженѣ имѡущѣ. топлотою| горкыхъ слъзѣ,
 лица Увила и вѣда. | ничимже разнѡ мртвѣцѣ соуще. прѣсѣ| виѣниѣмъ
 болюще, и плавѧниа крѣвава, пѣхаными прѣсѣ|ми, гдѣ вѣ| тоу| Устроѣениѣ
 одра. гдѣ чистота рѣзѣ. | ли тѣрдость, нѣ раздранны и сквернны. | и вошми
 посьипанѣи. что противѡу тѣ| вѣсныхъ зѣль стра|ниѣ. что плачѣщих сѣ|
 мртвѣцѣ, что соущихъ о земли. что о Убѣнствѣ, Осоуженныхъ. ничтѡже|
 въ истинѡу тѣ| моукѣ. и страсть неволѣ|наа, противѡу сѣихъ волнѣ,|| (13a1)
 И не мнитѣ |ако басни соу рѣнѣ|наѧ. |лю сѣ| браѣ. |лахоу сѣ множицею. итѣи

къ соудѣн великомуѣ. пастыроу глѹщѣ. соущо|моу англоу въ члвцѣхъ,
и ждѹахоу Ѹжа же|лѣзна на роуцѣхъ и на въю имѣ възложити,| и ногѣ въ
клдѣхъ забити стражоуши, и не| испоустити ѿ ѿтоудѣхъ, древлѣ даже гробѣ|
не прїимоуѣ. Обаче ни гроба же. не имамъ бѣ| таити ни сѣго смѣрѣнїа, въ
истиноу блѣ|женѣхъ и сътренноу любовьѣ къ бѣу и покаанїе. | хотещѣ къ гѣу
поити. и неразложучнѣмѣ соудѣши прѣстѣти, добрїи гражѣне странїи|
покааннїе. егдѣ юдинѣ ѿ нї. на конци| сѣбе зрѣше. О сѣмѣ старѣшиимѣ
своимѣ, | мѣаше се съ закиннанїемѣ великомуѣ. не| спѣвити сѣ члвчѣоу по-
гревенїю, нѣ скотѣскоу. | лї въврѣженоу быти въ рѣкоу. лї на лѣдїнѣ, | лї
звѣрѣоу даноу быти югоже мѣножицею| послоуша, расмотрѣнїа свѣтланикѣ,
пѣ|нїа же и всею чѣсти. лї хваломѣ быти| повелѣвъ. тѣмѣ и видѣнїе
ѿ послѣнїе, | страшно, и Ѹмилиено. послѣнїаго часа ѿ, | егѣ во съосоужѣнїи
оходѣщаго къ концоу| соуща Ѹже чоугахоу. юще юмоу тврѣдоу соу. | окрѣтѣ
юго стоїахоу. и жежоуше и плачѣше. | Ѹмилиенѣ обѣчанїе. и сѣтованнѣ слѣвоѣ.
главою своєю покыѣающе. въпрашахоу| оходѣщаго. и горещею любовїю
къ немѣоу| глахоу. что ю вратѣ и съдзнице, како чѣто| глѣши. како сѣ
надѣѣши. что мѣниши. | Длоучи ли троудѣ| искомоу, илї не въможе. Длоучи
ли. илї повиннѣ юси еше. | дѣнде ли. илї не постиже. прїе ли извѣщѣнїе.
илї неизвѣщѣнѣно имѣши Ѹпованїе. прїе ли свободѣнїе. илї склонї се|
и соумнит сѣ мыслѣ. ошоути ли въ срѣцї| етера просвѣщѣнїа. илї еше
вѣчѣствова|но ю. быт ли етерѣ въ тѣвѣхъ глѣ въноутрї| глѣ. вижѣ съдравъ
въ. (Йо 5:14) или ѿпоушаю|т ти сѣ грѣси. (Мт 9:2) или вѣра тѣ спѣ, (Мк
5:34) или еше| того слѣшиши глѣщаго. да възврати|т сѣ грѣшникѣ въ адѣ.
(Пс 9:18) и свежавше юмѣ| нозѣхъ и роуцѣхъ. (Мт 22:13) и да възмѣ сѣ
грѣшникѣ| да не видѣтъ славлї глѣ. || (Ис 26:10) (13a2) Чѣто глѣши
вратѣ. рѣци нѣ мѣим се. да и| мѣ разоумѣемѣ. въ чѣмѣ хоцѣмъ быти, |
твою бѣ врѣме Ѹже затвори сѣ. и иногѣ| не оврѣщѣши Ѹже въ вѣхъ, къ сїмѣ
же Ѹспїающеи глѣхоу. блѣвнѣ гѣ. иже не ѿриноу| мѣтвы моюѣ ѿ менѣ. (Пс
65:20) тїиже же пакѣ блѣвнѣ гѣ, | иже не дѣтѣ нѣ на ловитвоу зѣвоьмъ ихѣ. |
(Пс 123:6) Тїиже же съ волѣзницю глѣхоу, Ѹбѣ прѣ|идѣ ли дѣша наша водоу.
дѣхъ аѣрѣкскѣхъ| непѣсто|анѣноу, (Пс 123:5) аще же не дрвзхоуше нѣ чѣоуцѣ
чѣто на прїи тои боудѣтъ, нѣ жѣ| етерѣ чѣто волѣзничнѣе сѣго, ѿвѣщавашѣ|
и глѣше, горюѣ дѣше. не съхранѣшиа овѣто|ванїа вѣ порока, въ сѣ чѣсь
разоумѣѣши| тѣнию, чѣто Ѹготова сѣ тѣвѣхъ, азѣ же сїи| видѣвъ и слѣшавъ
въ нї, въ малѣ въ нечѣланиѣ хотѣхъ ѿпасти зрѣ своѣгѣо разлїчїа, | и пристрою
ѣ къ злѣстранїю онѣхъ, | Како же вѣхъ и мѣста того Ѹстроѣнїе, и житїне

всѣ тьмно, все смръде все сквернаво| все соухѣ, тьмница бо и осоужѣнїе въ|
 правѣу нарече се. и само бѣ видѣнїе мѣста тѣ,| всего покаанїа и плаѣ. соущѣ
 ѹчител'но.| нѣ соуща инѣ пользна. и неприѣтна.| ѡпашїиль добрыѣ
 дѣлїи. дѣхвна вѣтѣв| ѹгодна. и бл҃гопрїѣнѣ соуѣ. дѣша дръзнов|ленїа
 древлѣнаго лишена бѣвѣши, и| вестрастнаго ѹпованїа ѡпадѣши,| и печать
 чїстотѣ погочувѣши. и вѣтѣв| дарован'наго окраден'на соущїи, и овѣтѣ|
 гнѣ ѡврьг'ши. и огнѣ добрыѣ слѣвѣ ѹгашьши,| и памятию юго водома. не
 тьнуїѣ прѣкѣрѣннѣѣ волѣзни, съ в'сею радостїю прїимѣ,| нѣ и самѣ себе
 бл҃гочестно постѣ ѹбити хоуѣ,| аще тоу юѣ въ неї. остан'кы скрѣи и любвѣ,
 | и страха гнѣа, тацї же въ истїноу вѣше| блаженїи сїи, се бо въ ѹмѣ
 илюущѣ, и высолтоу ѡ неже ѡпадоше. въ ѹмѣ прїемлюущѣ гл҃ахоу.
 поменухоу днїи древлѣнѣ| (Пс 142:5) огнѣ оногѣ нашего тьшанїа. дроузїи|
 къ боу выпїахоу. гдѣ соу мѣти твоѣ древлѣнѣ гнї. иже пока дѣдоу исти-
 ноу твоѣю.| (Пс 88:50) помени поношенїа и троудѣ рабѣ твоїх',| (Пс
 88:51) дроузїи рѣ кто мѣ положи на вьсѣ мѣсѣцѣ ||(1361) днїи мої. въ
 неже мѣ хранише бѣ, юга| свѣтѣше се свѣтїлникѣ свѣта сего. на гла|вою
 (Йов 29:2–3) сѣрца моего. како же прѣва своѣа сї| проявленїа поминахоу.
 и такоже на мрѣв'цы. на ѹмершаго дѣтѣ плакахоу се,| и гл҃ахоу. гдѣ мѣтѣнаїа
 чїстота, гдѣ| дръзновленїе юѣ, гдѣ слѣкага за горкоуѣ| слъза. гдѣ
 ѹпованїе съвршеннѣ чїстотѣ,| гдѣ чаїнїе бл҃женнаго хотѣнїа, гдѣ|
 вѣра таже къ пастыроу. гдѣ мѣть юго на| на. и бл҃годѣанїе. погѣбоше всѣ
 сїи,| и тако не бѣше. кончаше се, и овїи же| мѣлахоу се да бѣше вѣснї былїи,
 дроузїи| же въ стрѣти недоуѣ дѣ быше выпали,| нїи же осльпноути. овїи
 же ослабѣнїи| быти. и тьнуїѣ онѣ мѣкѣ не прїѣти,| аз же о дроузїи
 забѣ себе зрѣ онѣхѣ сѣтѣванїа, и вьсѣ ѹмомѣ възетѣ бы. ѹдрѣжати сам
 се не могѣ. прѣбывѣ ѹбо въ тьмнї|ци днїи .л. възвратїх се. нетрѣпѣливѣ|
 къ великому. въ великыи монастырь,| ѡнѣ же видѣв ме, такоже измѣненѣ
 всего| и ѹжасна. разоумѣ прѣмоудрѣ измѣненїю вѣра. и рѣ. что ѡуѣ
 ѡуанѣ, видѣ ли| дѣлаюущїхѣ стрѣнїа, азѣ же рѣ. и видѣхѣ| ѡуѣ и днѣвх се.
 и блажї азѣ пашенѣ пачѣ не|пашї. и себе не плачущїи. тако пашнїемѣ| вьста-
 ше. вьстѣнїе невѣднѣ. ѡнѣ же рѣ како юѣ. и повѣдааше нельжнѣ юзыкѣ
 юго.| тако рѣ прѣжѣ .л. лѣ илѣ брата юдиногѣ здѣ,| зѣло тьшна дѣлаѣла.
 тако горѣща дѣхмѣ,| тако мнѣ трепетати за нѣ. за завистѣ дїавѣлю. едѣ
 како мнѣгѣ теченїе прѣтѣкнїе| о камень ногоу свою (Пс 90:12) такоже
 ключаѣт се| хоуѣши| быстро, юже и бы. потѣмѣ възьдѣ| къ мнѣ, вѣрѣ ѹже
 поздѣ. и покаѣѣтѣ стрѣупѣ| нагѣ. просїт же пластырѣ. просїтѣ ѹбо| тад'на,

мльвить з'бло, и понѣже милости| достонн⁴ б'к. зрѣть вѣр⁴ не хотѣша въда-
ти| вѣрже же сѣ на тѣла, и ѣт сѣ за ноз'к⁴ ѣго. Омы|ѣ и слъзани добол⁴но.
просит же осоружен⁴.| въ нѣиже вид'блѣ юси тьмници. невъзмож⁴но бо ѣ
рѣ, тамо ми не вѣйти, потом же| милосрдие враучево. прѣнести молитв||
(1362) на лютьсть, юже въ бол'зунѣ р'кд⁴ко бывають.| и див⁴но, и доидѣ
авиѣ покающи сѣ, и вѣ обѣщникѣ. и съвол'зун⁴никѣ, Ѹгъзвлѣн⁴ же вѣвѣ|
въ срѣце скривю. за любѣвѣ бѣжю. такоже копнѣ| въ осмы днѣ иде къ гоу.
И сѣ испрош⁴ погрѣнию| не спѣвити сѣ, аз⁴ же и зд'к принесѣ и въ ѡцнх⁴|
погрѣвѣ, тако дѣтоина. Тѣмже и по сѣм'бмь| въ осмы свѣдѣ вѣ. и разрѣшьсьн.
ест⁴ же етерь| сѣго разоум'бвѣ тав'к. не прѣжѣ юмѣ вьстат⁴.| ѡ ницоу
и скврнеоу ми ногоу. дѣжѣ не изм'ли, и не дивно, въ срѣци бо приємъ вѣроу
любо|дѣнице ѡноу. таковомъ извѣщениемъ сѣ,| мой нищїи ноз'к⁴ омоуи.
в'се же въможно вѣ|роушоу. (Мк 9:23) рѣ гѣ, вид'ѣ нечистѣи доуше|,
о тѣлесн'бмь рѣни. (!) неистовств'но. неистѣ|вствоующе. искоушениѣ же
покаанне приєм⁴ше, и обычаѣ рауениа. тожѣ къ гоу| принѣсѣ рауение.
и вѣс⁴ стра авиѣ прѣскоуше.| несѣтно въ стра бѣжїи прицѣпише сѣ. Сѣго
рѣни гѣ цѣломоудр'нѣки тои любодѣници, не гла| тако Ѹвои сѣ, нь тако
вълюбїи много, (Лк 7:47) и възможе Ѹдобъ любвию, любѣвѣ ѡвѣрѣци.| Не
вѣдѣ аз⁴ о дивнїи моужїи. аще юдинѣи| невѣрна. инѣмже вѣрна, дроугѣм
же не|уаанне ражающа, тавлаю сѣ, |аже повѣст⁴|ствова, моу же доблѣ ѡ сїи
приѣ жело|, и стрѣлоу, и рвѣение ѡгньно, отидѣ въ срѣци носѣ, вѣс'кд⁴ же
на сѣ. разоум'к⁴ свою не|мошь. и см'крїеноу моудрѣ Ѹдобъ стежав⁴| своимъ
прозрачнѣ по прѣбмь потече. не| вѣдѣ же аще и постиже, моу же неродивѣ|
да не прикоснѣ сѣ рѣн'ны, едѣ како расточї| и тѣ само юже дѣлаиѣ, въ
неуаанне выпѣ. и боудѣ на нѣмь слѣ юже глїеть. ѡ немлї|цаго же тѣщаниа,
и юже има въземлѣ|т сѣ ѡ него. (Мт 25:29) нѣ намъ въ ровѣ безаконн⁴|
выпѣшемъ, и не въ вѣзноу каюшим сѣ.| понер'шимъ ѡтоудѣ из'вл'бвенѣ
быти и не плачущих сѣ сѣ|тованно см'крїениѣ,| дроугюе съгрѣшающимъ
ещѣ, съвѣсти| зазрачнѣ, и дроугюе съвр'шениимъ| дѣтелнѣ бѣжїю
привѣваємо. вѣнѣ| см'крїениѣ, да не потѣшим сѣ третїе| словескѣ ѡвѣрѣсти.
вьсоуѣе вѣ| теуемъ,|| (14a1) вѣтороѣ знаменнѣ. трѣпѣннѣ вѣчѣстїа|
съвр'шена. слѣ иже о соубѣ| и о падѣнїи| тьмнѣ. и всѣкои дѣши непостижнѣ.
каїа| Ѹво неродѣ. каїа за ѡтавлѣннѣ сѣмѣтр'ли|во. каїа же за ѡвращениѣ
бѣжїе, приклїю|вающа сѣ намъ пѣннїа. ѡвачѣ сѣ ми етерь| повѣдѣ. тако
приклїю|вающа сѣ на смѣтрениѣ,| скоро ѡвращениѣ приѣмлѣ, не ѡпоуша|ет
вѣ прѣдѣвыи. длго на длжно| быти. пад'шен прѣжѣ вѣк борѣм сѣ. тѣ бо

въ врѣмѣ| мѣтвѣ| нашиѣ прѣстоюи на́мь. и дрьвльнѣи| наше въспоминаѣ
 дрьзновленіе. ѿ мѣтвѣ| Упразднити нѣ| хощѣ. не диви се по все| днѣи падаю.
 нѣ| ѿскакаи| и стѣни моуѣскы|, и всако посты́дит се трѣбниа твоюгѣ, хра|ниѣи
 те аггль. еѣ| новѣ| и тѣплѣ юѣ| струюпѣ|, Ѹдобѣ| цѣлит се, кснѣши| и нероди-
 вых| и оледѣвшій. неѸдобѣ| юсть цѣлити|, нѣ| многа трюудѣ. и жѣлѣза,
 и пласты|ра. и вогни. на ицѣленіе трѣбоюють|. многыми лѣтѣ| неицѣлимѣи,
 ѿ бѣ| же| вѣса възможна́, (Мт 19:26) прѣже| падѣния Ѹвко|лювца. по
 падѣни же| карѣ| бѣ| соуща. вѣ|си глѣють не ими вѣрѣи|. по падѣни глѣ|шомоу
 ти. о малыих| прѣгрѣшениих| еша да бѣи| сего сътворишь, се во ничтоже
 юсть. множицею бо малѣи дарове|, многоу| парость соудѣи| Ѹтолише, даиѣи| въ
 истиноу ѿвѣтъ на всакѣ| днѣ. въ нѣ|же се не плакаль, такѣ| погѣубивъ югѣ| дѣ|
 мнѣи| се. аще и| нѣ|како блго| створишь| юѣ| въ нѣ. никтоже ѿ плауещих| се. на
 и|схѣ| извѣченіа да не ждѣть. безвѣ|стною| бѣ|. нетврѣенѣо. ослаби ми
 и|звѣчениемѣ| да поучио, дѣ| же| идѣу| безвѣ|стно ѿсоудѣу. (Пс 38:14)
 идѣже| дѣхъ| гнѣ|, (2 Кор 3:17) Ѹзь| разрѣши се, соущи| бѣ| кроуѣ| сею|, да не
 заблѣдѣ. съвезани во соутѣ| соущи| въ мирѣ. тѣ| юдинѣ| и сѣих| извѣченых|
 соуѣ| страданіи. и паче же| прѣвааго. ми|лостыннею| етери| текоуѣ. на исхѣ|
 привѣ|тѣ|ка своѣго| знающе. не познають| плауѣи| себѣ| плауѣ. ли падѣния
 много|, ли зазрака звѣрѣемѣ| Ѹгрызень| пьсь|. (14a2) волѣ|шими| Ѹтарит се на
 нь, волѣ|знію| іазвѣ| на нь. неославно| гнѣ|ванѣ| се| Моисѣ| бѣ| видѣ| въ
 коупинѣ|. потѣ| пакѣ| и| въ егѣпѣ|тѣ|. сѣи|рѣ| въ томѣ|. на плѣнѣ|то|творіеніе
 мѣ|сланаго| фараѣна. възвѣ|рѣти| се, нѣ| пакѣ| възвѣ|дѣ| къ коупинѣ|. и не| тѣ|кмо
 нь и на гороу. глѣ|вы| бѣоу| слово|, не| ненауѣ|нѣ| себѣ|, овница| и[w]въ нь. пакѣ|
 соуѣ|гоубѣ| обѣ|тѣ|и| се, зѣ|ри| всакѣ|. не| тѣ|кнѣ| поуѣ|темѣ| ииже| заблѣ|дихѣ|.
 възвѣ|рацѣ|ем| се. нѣ| инѣ|мѣ| краткѣ|мѣ|, видѣ|х| вѣ| равѣ|новразднѣ| (!)
 и равѣ|нолѣ|тнѣ| къ гоу| идѣуѣ|. и ѿвѣ| еѣ| старѣ|ки| въ волѣ|знех| дѣ|ругѣ| же
 Ѹченикѣ| и прѣ|же| притечѣ| (Йо 20:4) старѣ|цѣ|. и въниде| прѣ|во| въ грѣ|въ
 смѣ|рѣ|ніа|, вънѣ|мѣ|мѣ| всѣ| наиболее| же| падѣши|. не| недоуѣ|говати| въ сѣ|ци
 оригенова| не|доуѣ|га. безбожѣ|наго|, въ| поуѣ|чени| моуѣ|мѣ|. въ|же|жет| се| вогнѣ|
 мѣ|твѣ|, палеуѣ|ци| и хвѣ|ра|стие|. Ѹставѣ|. и ѿвѣ|разѣ|. и проуѣ|ртѣ|ніе|. на| покѣ|аніе|
 да ти| боудѣу|. прѣ|жѣ|рѣ|нѣ|и| осѣ|ужѣ|нниці, и не| имаши| трѣ|бовати| книгѣ| въ
 животѣ| твоѣ|мѣ|. дондѣ|же| павитѣ| ти| се| хѣ| снѣ| бѣ|жити. и бѣ| на| въскрѣ|ше|ніе|
 покѣ|аніа. аминѣ|.

Литература

- Буланин, Д.М., Творогов, О. (2012). „Лествица” Иоанна Синайского. В: *Словарь книжников и книжности Древней Руси*. Вып. 2 (вторая половина XIV–XVI в.). Ч. 3: Библиографические дополнения. Приложение. Ред. Д.М. Буланин. Библиографические дополнения к статьям, помещенным в „Словаре книжников и книжности Древней Руси” (Вып. 2. Части 1–2), Сост. Д.М. Буланин, О.В. Творогов. Санкт-Петербург: „Дмитрий Буланин”.
- Василева, Н. (2002). *Лексиката на Лествицата. Преславски и търновски превод*. Варна: СТЕНО.
- Велинова, В., Вутова, Н. (2012). *Славянските ръкописи в сбирката на Националния исторически музей (Предварителни бележки)*. „Старобългарска литература”, бр. 45–46, с. 283–304.
- Велинова, В., Вутова, Н. (2013). *Опис на ръкописите, старопечатните, редките и ценните издания в Националния исторически музей*. Т. I: *Славянски ръкописи, кирилски печатни книги и периодични издания*. София: Уникарт.
- Давидов, А. (1991). *Бъдеще време*. В: *Грамматика на старобългарския език*. София: Издателство на Българската академия на науките, с. 301–309.
- Дункова, Т., Лашкова, Л., Михалик, Р., Ангелова, И. (1994). *Сърбохърватски език*. В: *Славянски езици. Грамматични очерци*. София: Издателство на Българската академия на науките, с. 79–119.
- Иванова, Кл. (2016). *Към кой ръкопис принадлежат шестте пергаментни листа от сбирката на Виктор Григорович № 22 (М. 1704)*. „Palaeobulgarica”, 40, бр. 1, с. 3–24.
- Каталог (2000). *Каталог славяно-руских рукописных книг XV века, хранящихся в Российском государственном архиве древних актов*. Сост. И.Л. Жучкова, Л.В. Мошкова, А.А. Турилов. Москва: Древлехранилище.
- Кенанов, Д., Гавазова, Н. (2013). *Небето на безмълвието*. Велико Търново: УИ „Св. Св. Кирил и Методий”.
- Крысько, В.Б., Мольков, Г.А. (2017). *Языковые особенности Учительного евангелия Константина Преславского и его древнейшего списка*. „Zeitschrift für Slavische Philologie”. Band 73. Heft 2, с. 331–395.
- Лавров, П.А. (1901а). *Охридский список протоевангелия Иакова*. *Известия ОРЯС*. Т. VI. Кн. 1, с. 9–36.
- Лавров, П.А. (1901б). *Похвала Илье пророку. Новое слово Климента Словенского*. *Известия ОРЯС*. Т. VI. Кн. 3, с. 236–280.
- Лѣствица (2011). *Лѣствица ѿца ѿвана достоиниоуднаго игъмена етъа горы сѣнаискыа, рѣкописъ митрополита Кѣпрѣана*. Свято-Троицкая Сергиева Лавра.
- Марти, Р. (1984). *Формы аориста в древнеболгарском языке*. „Palaeobulgarica”, 8, бр. 4, с. 6–21.
- Минчева, А. (1988). *Архаизми и нови черти в езика на преславските книжовници*. В: *Славянска филология*. Т. 19: *Езикознание*. София, с. 138–146.

- Младенов, М. (1993). *Българските говори в Румъния*. София: Издателство на Българската академия на науките.
- Младенов, М. (2008). *Говорите в Родопите*. В: *Диалектология. Балканистика. Етнолингвистика*. София: УИ „Св. Климент Охридски”, с. 74–82.
- Мострова, Т. (1991). *Към въпроса за Лествицата в славянската ръкописна традиция*. „Palaeobulgarica”, 15, бр. 3, с. 70–90.
- Мострова, Т. (2016). *За преводните варианти на κωφεῖον ‘тепавица’ в Лествицата на Йоан Синайски*. „Palaeobulgarica”, 40, бр. 3, с. 87–102.
- Погорелов, В. (1910). *Чудовская псалтырь XI века, Отрывок Толкования Феодорита Курсккого в древнеболгарском переводе*. В: *Памятники старославянского языка*. Т. III. Вып. 1. Санкт-Петербург: Отделения русского языка и словесности Императорской академии наук
- Подковырова, В.Г., Попова, Т.Г. (2012). „Слово о покаянии” *Иоанна Лествичника: зримое слово и воплотившийся образ*. „Palaeoslavica”, 20, бр. 1, с. 16–82.
- Попова, Т.Т. (2011). *Лествица Иоанна Синайского в славянской книжности*. Саарбрюкен: Lambert Academic Publishing.
- Попова, Т. „Лествица” *Иоанна Синайского: Каталог славянских рукописей*. Köln: Boehlau Verlag. = Popova, T.G. (2012). *Die „Leiter zum Paradies” des Johannes Klimakos: Katalog der slavischen Handschriften*.
- Попова, Т. (2013). *Язык и графико-орфографическая система древнейшей славянской рукописи Лествицы Иоанна Синайского*. „Palaeoslavica”, 21, бр. 1, с. 15–57.
- Прохоров, Г.М. (1989). „Лествица” *Иоанна Синайского (или Лествичника)*. В: *Словарь книжников и книжности Древней Руси*. Вып. 2 (вторая половина XIV–XVI в.). Ч. 2, ред. Д.С. Лихачев. Ленинград: Наука, с. 9–17.
- Славова, Т. (2003). *Преславско книжново средище*. В: *Кирило-Методиевска енциклопедия*. Т. III. София: Академично издателство „Марин Дринов”, с. 312–320.
- Славова, Т. (2015). *Някои наблюдения върху глаголната система в Учителното евангелие на Константин Преславски*. В: *Кирило-Методиевски четения 2015. Юбилеен сборник*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски”, с. 130–139.
- Славова, Т. (2016). *Суперлативи с формант наи- в Шестоднева на Йоан Екзарх*. Филологически проучвания на Великотърновския университет „Св. Св. „Кирил и Методий”, t. 35. Велико Търново: УИ „Св. Св. Кирил и Методий”, с. 59–65.
- Славова, Т. (2017). *За езика на Учителното евангелие на презвитер Константин (лични и нелични глаголни форми)*. „Palaeobulgarica”, 26, бр. 2, с. 3–21.
- СРЯ (1986). *Словарь русского языка XI–XVII вв.* Т. 11. Москва: Наука.
- Спасова, М. (2017). *Нови трихи към текстовата история на старобългарския превод на Слово за отсичане на главата на Йоан Кръстител*. „Palaeobulgarica”, 41, бр. 3, с. 19–62.
- Спасова, М., Димитров, К. (2017). *Второ слово на Рождество Христово в ръкопис НИМ24 – компилативен превод на Йоан Екзарх*. В: *Преславска книжовна школа*. Т. 17. Шумен: Фабер, с. 49–90.

- Спасова, М., (2018а). *Граматическите архаизми и редките думи като показател за първообраза на текст (Непроучен сръбски препис на Слово за Рождество на Йоан Предтеча, считано за вероятна творба на Климент Охридски)*. В: *Сборник с материалите от международната научна конференция „Св. Климент Охридски в културата на Европа“*. София: Кирило-Методиевски научен център при БАН, с. 525–555.
- Спасова, М. (2018б). *Лексикална характеристика на неизвестен архаичен превод на слово 5 от Лествицата на Йоан Синайски в сръбски ръкопис от XIV век (Към въпроса за авторството на превода)*. В: *Преславска книжовна школа*. Т. 18 [под печат].
- Спространов, Е. (1902). *Опис на ръкописите в библиотеката при Рилския манастир*. София: Държавна печатница.
- СтБР (2009). *Старобългарски речник*. Т. 2: (О–У). София: Издателство „Валентин Траянов“.
- Стойков, Ст. (1993). *Българска диалектология*. София: Издателство на БАН.
- Стойкова, А. (2016). *Свети Георги Победоносец. Агиографски произведения в южнославянската средновековна традиция*. София:
- Федер, В.Р. (2012). *Плоская традиция текстов*. „Palaeobulgarica“, 36, бр. 4, с. 98–109.
- Федер, У. (2013). *Шест цитата от Лествицата*. В: *Τριαντάφυλλο*. Юбилеен сборник в чест на 60-годишнината на проф. д.ф.н. Христо Трендафилов. Шумен, с. 283–294.
- Федер, У. (2017). *Южнославянски изборни преписи на Скитския патерик*. В: *Преславска книжовна школа*. Т. 17. Шумен: Фабер, с. 11–23.
- Харалампиев, Ив. (1990). *Езикът и езиковата реформа на Евтимий Търновски*. София: Наука и изкуство.
- Харалампиев, Ив. (2001). *Историческа граматика на българския език*. Велико Търново: Фабер.
- Jagić, V. (1873). *Opisi i izvodi iz nekoliko južnoslovenskih rukopisa*. „Starine“, 5, s. 10–108.
- Miklosich, Fr. (1862–1865). *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*. Vindobonae: G. Braumüller.
- PG (1860). Migne, J.-P. *Patrologiae Cursus Completus, Series Graeca*. Т. 88. Paris: Migne.
- Trevisan, P. (1941). *S. Giovanni Climaco, Scala paradisi*. Testo con introduzione, versione e note del Sac. Pietro Trevisan. Corona partum Salesiana. Series graeca, vol. VIII (Gradini 1–15), vol. IX (Gradini 16–35). Torino: Societa editrice internazionale.
- Veder, W.R. (2012a). *Tat'jana G. Popova. Slavjanskaja rukopisnaja tradicija Lestvicy Ioanna Sinajskogo, Saarbrücken. 2011*. „Die Welt der Slaven“, 57, бр. 2, с. 401–404.
- Veder, W.R. (2012b). *East Slavic Confusion of Nasals*. В: *Between West and East*. Eds R. Genis, Pegasus Oost–Europese Studies, 20, Amsterdam: Pegasus, с. 639–648.

- Veder, W.R. (2012c). *The Vita of St John Climacus in the Codex Suprasliensis*. В: *Преоткриване: Супрасълски сборник старобългарски паметник от X век. Rediscovery: Bulgarian Codex Suprasliensis of 10th century*. Ред. А. Милтенова, София: Изток-Запад, с. 141–158.
- Veder, W.R. (2012d). *The Scete Paterikon, Patericon Sceticum и Скитский Патерик*. Pegasus Oost–Europese Studies 12–14. Amsterdam: Pegasus.
- Veder, W.R. (2015). *Glagolitic Manuscripts in the Trinity–St Sergius Laura*. В: *Πολύιστορ. Scripta slavica Mario Capaldo dicata*. Ред. К. Diddi. Moskva: Indrik, с. 351–364.